

Муниципальное бюджетное образовательное учреждение
средняя общеобразовательная школа им. Бавун-оол У.А.
с. Элегест Чеди-Хольского кожууна РТ

Согласовано
заместитель по ВР
 /Кыргыз Л.М./
« 31 » 08 2024 г.

Утверждено
Директор школы
 /Н.М.-Х./
приказ № 60 от « 31 » 08 2024 г.

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА
«ТӨРЭЭН (ТЫВА) ДЫЛ»
ЭРТЕМИНГЕ КИЧЭЭЛДЕН ДАШКААР ӨӨРЕДИЛГЕ ПРОГРАММАЗЫ
«ТӨРЭЭН ДЫЛЫМ – ЭРТИНЕ-БАЙЛААМ», 7 кл.
(Программа внеурочной деятельности
по предмету «Родной (тувинский) язык» «Мой язык – моё богатство»)

НА 2024/2025 УЧЕБНЫЙ ГОД

Составитель программы
Байыр-оол Надежда Александровна,
Педагог дополнительного образования

**«Төрээн (тыва) дыл» эртеминге кичээлден дашкаар өөредилге программазының
чижек тематиктиг планнаашкыныг кезээ
7 класс (34 шак)**

Программаның кезээ	Тема	Шагы	Өөреникчининг ажыл-чорудулгазы	Кичээлдинг хевири	Өөредилгениң курлавырлары (парламал болгаш электронуг хевирде)
Клирилде кичээл	Тыва дыл – тыва үндезин культураның кол өзүсү	1	Тываның сураглыг эртемденнерининг, чогаалчыларының төрээн дыл дугайында бодалдарын солун-сеткүүлдерден сонуургап номчуур, радио-телевидение база социал четкилерден дыннаар. Номчаан чүүлдеринге даянып, амгы үеде тыва дылдың байдалының дугайында сайгарылгалыг чугаага киржир	Кичээл-беседа, дискуссия	Өөредилге ному «Тыва дыл», 7 класс Солун-сеткүүлдер Радио-телевидение, социал четкилерден материалдар
Морфология	Кылыг сөзүңге катаптаашкын	3	Кылыг сөзүнүн ужур-утказы болгаш кол грамматиктиг демдектерин катаптаар. Кылыг сөзүнүн дугайында билиглерин ханыладыр, ооң уткалыг бөлүктөрүн аңгылап билир. Чугаа кезектерининг иштинден чүве ады биле кылыг сөзү домактың кол өзүсүн (чугула кежигүннерин) тургузуп турар эн чугула кезектер деп билир, домакка синтаксистиг хүлээлгезин	Кичээл-катаптаашкын Кичээл-быжыглаашкын Практиктиг кичээл	Өөредилге ному «Тыва дыл», 7 класс Мергежилгелер чыындызы

	<p>Кылыг сөзүнүн вид, залог хевирлеринин нарын айтырыглары</p>	<p>тайлыбырлар. Кылыг сөстөринин тургузунун айы-биле (бөдүүн, нарын, составтыг) толарадып билир. Кылыг сөзүнүн немелде утка илередир хевирлеринин (вид, залог), ылаңгыя залогтарнын (болдуруушкун болгаш каттышкан) кожумактарын шын бижиир, домактардан тывар. Оларнын шын бижилгезинин нарын айтырыгларын башкынын дузазы-биле сайгарар. Чугаалаар сорулгазынын айы-биле кылыг сөстөрин шын ажыглаар</p>	<p>Кичээл-таныжылга</p> <p>Чугаа сайзырадылгазынын кичээли</p>	<p>Өөредилге ному «Тыва дыл», 7 класс</p>
<p>Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы</p>	<p>Чурук Шой – онзагай чурукчу</p>	<p>2</p> <p>Россиянын чурукчулар эвилелинин кежигүнү, Тыванын чогаалчылар эвилелинин даргазы Чурук Шойнун чогаадыкчы ажыл-ижи-биле таныжар. Дыңнадыглар белеткээр.</p>	<p>Кичээл-таныжылга</p> <p>Чугаа сайзырадылгазынын кичээли</p>	<p>«Шой Чурук – воин цвета» (school-library20.blogspot.com)</p> <p>«Знакомьтесь: Шой Чурук» (news/tuva/5177-shoy.html)</p>
<p>Морфология</p>	<p>Чурук-биле ажыл: Чурук Шой «Чаа амыдырал»</p> <p>Причастиялар болгаш</p>	<p>3</p> <p>Кылыг сөзүнүн тускай хевирлери – причастие болгаш деепричастие</p>	<p>Кичээл-быжыглаашкын</p> <p>Практиктиг кичээл</p>	<p>Өөредилге ному «Тыва дыл», 7 класс</p>

	<p>деепричастиялар – кылыг сөзүнүн тускай хевирлери</p>	<p>дугайында билиглерин ханыладыр. Причастияның хөй ажыглаттынар (эрткен үениң, келир үениң) болгаш эвээш ажыглаттынар (болгалак, болгу дег) хевирлерин ылгаар. Домакка синтаксистиг хүлээлгезин тодарадыр. Деепричастияның хевирлерин (катгышак, кожаланчак, эрткен, болбас, үдекчи, кызыгаарлаар) аңгылаар, синтаксистиг хүлээлгезин тодарадыр. Причастие, деепричастияден составтыг кылыг сөзү тургузар.</p> <p>Причастиялиг болгаш деепричастиялиг бөлүгүлдерге бижик демдектерин шын салыр, сөзүгүлден тывар, сайгарар, чугаазынгга ажыглаар</p>		<p>Мергжилгелер чыындызы</p>
<p>Морфология</p>	<p>4</p> <p>Кылыг сөзүнүн наклонениелеринин чугааның стильдеринин аайы-биле ажыглалы</p>	<p>Кылыг сөзүнүн наклонениелерин каталтаар, ооң хевирлерин (болуушкун, дужаал, даар, чөпшээрел, кызыгаарлаар) аңгылаар, уткаларын тодарадыр.</p> <p>Тыва дылда үени илередир аргаларның бирээзи – кылыг сөзүнүн болуушкун наклонениезинин үелеринин уткаларын тодарадыр, танып ылгаар: эрткен үелер</p>	<p>Кичээл-быжыглаашкын</p> <p>Практиктиг кичээл</p>	<p>Өөредилге ному «Тыва дыл», 7 класс</p> <p>Тоолдар, үлегер домактар, тывыздыктар сөзүгүлдерини</p> <p>www.tyvaso.ru</p> <p><i>Башкыларга ажыглан болур неemelde материал:</i></p>

			<p>(шагда эрткен, чоокта эрткен, барымдаалыг, бадыгкандыг); амгы үслер (тодаргай болгаш тодаргай эвес); келир үс (болгалак келир үс). Наклонениелерниң стилидер аайы-биле ажыглалын тодаралдыр.</p> <p>Кылыг сөзүнүң морфологуг сайгарылганын кылыр.</p> <p>Кылыг сөзүнүң хевирлерин аас болгаш бижимел чугаага шын ажыглаар</p>	<p>Бот ажыл</p>	<p>Ооржак Б.Ч. Временная система тувинского языка. – М.:Языки славянской культуры, 2014. – 184 с.</p>
<p>Чугаа чорудулганы болгаш чугаа культуразы</p>	<p>Кылыг сөзү болгаш ооң тускай хевирлери темага билгилер хыналдазы: сагынгырлар-тывынгырлар мөөрейи</p>	<p>1</p>	<p>Кылыг сөзү болгаш ооң тускай хевирлери – причастие, деепричастие деп темаларга уругларның шингээдип алган билгилерин хынаар. Өөрөнгөн темаларыга хамаарышкан башкының тургусканы янзы-бүрү онаалгаларын күүседир, айтырылларга харыылаар, бөлүктөргө демнежип ажылдаар</p>	<p>Кичээл-мөөрей</p>	
<p>Морфология</p>	<p>Наречис болгаш ооң тургустунар аргалары</p>	<p>2</p>	<p>Наречиниң ниити утказы болгаш грамматиктиг демдектерин, синтаксистиг хүлээлгелерин кагаптаар. Наречиниң тургустунар аргаларын билер, оларны аас болгаш бижимел</p>	<p>Кичээл-быжыглаашкын</p>	<p>Өөредилге ному «Тыва дыл», 7 класс Тоолдар, үлгөр домактар,</p>

	<p>Наречиенниң чүве ады болгаш демдек адындан ылгалы</p> <p>Сөзүглел-биле ажыл</p>	<p>чугаага шын ажыглаар</p> <p>Наречилерниң бөлүктөрүн аңгылап билер.</p> <p>Наречини чүве ады болгаш демдек адындан ылгаар, наречилер кирген үлөгөр домактар, тывыздыктардан, тоолдар сөзүглелдеринден тывар, оларнын уjur-дузазын тодарадыр</p>	<p>Практиктиг кичээл</p>	<p>тывыздыктар сөзүглелдеринге даяныр</p>
<p>Морфология</p>	<p>2</p> <p>Улустуң аас чогаалы болгаш тыва чечен чогаалда өтүнүг сөстөрнүң ажыглалы</p>	<p>Өтүнүг сөстөрнүн чуугаа уjur-дузазы, уткалыг бөлүктөрүн катаптаар (ыгт-дааш, үн өтүнөр сөстөр, хевир-дүрзү өтүнөр сөстөр, миннишкин илередир сөстөр).</p> <p>Тыва чоннун үндезин культуразы-биле өтүнүг сөстөр сырый холбаалыг деп билип таныжар.</p> <p>Улустуң аас чогаалында (кожамыктар, тоолдар, тывыздыктар), уруглар аас чогаалында (көгүдүгүлөр: бөп-бөп дээн ышкаш уругларны кылаштадып өөредир) өтүнүг сөстөрнүң ажыглалын хайгаараар, уjur-дузазын тодарадыр. Олар кижиниң сагыш-сеткил илерээшкинин күштелдирер деп бодалга кээри.</p> <p>Хөөмей терминнери-биле өөренип таныжар (борбаннадыр, эзеңгилээр: ритм тургузар аргалар /аьтың чоруунга</p>	<p>Кичээл-ганыжылга</p> <p>Кичээл-демнежилге (сыгыт-хөөмей башкызы азы ыры башкызынын киржилгези-биле эрттирип болур)</p>	<p>Уруглар аас чогаалынын чыындызы</p> <p>Мария Күжүгет «Өттүнчек шүлк»</p> <p>Черлиг-оол Кууларның «Шораан» деп тоожуундан эселер («Элер-Куй», «Агар-Элезин», ...)</p> <p>Картыраа: https://youtu.be/3RFJAgIIV</p> <p>qQ</p> <p>Хөөмей: https://youtu.be/9IUUZ1Lp</p> <p>wBk</p> <p>Сыгыт: https://youtu.be/8of4iE9RaL</p>

<p>Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы</p>	<p><i>Төлөвилел тургузары:</i> «Сыгыт-хөөмей – тыва чоңуң эртинези», «Улустуң аас чогаалында өттүнүг сөстөрнүң</p>	<p>I</p>	<p>дөмөйлөп каан). Борбаннадыр (бир чүвө иштинде сугну тырыкыланып турар даажы /саарылганган суг бир дашка деггеш дагжап турарынга дөмөйлээни) Сураалыг сыгытчылар, хөөмейжилер дугайында номчуп таныжар. Сыгыт /сыгыртыр (бедик), хөөмей (ортаа делегейиниң чаялгазы), каргыраа (Каргыраа сыннары, каргырткайнып турар адыг-мажаалайның үнүнге дөмөйлөөн/ алды оранга хамааржыр) дээн ышкаш чоңуң тоолчуругу чугааларын, өттүнүг сөстөр кирген сөзүглелдерни тывар, номчуур, сайгарар, оларның утказын тайылбырлаар. Өттүнүг сөстөрнүн дузазы-биле составтыг кылыг сөстөрнү тургузар. Өттүнүг сөстөрни аас болгаш бижимел чугаага ажылгаар</p>	<p>Чугаа сайзыралдылгазының кичээли</p>	<p>Өредилге ному «Тыва дыл», 7 класс Солун-сеткүүлдер Каргыраа: https://youtu.be/3RFJAqIIVqQ Хөөмей:</p>
--	--	----------	---	---	---

	<p>ажыггалы», «Тыва чечен чогаалда өтпүнүг сөстөрүнүн ажыггалы»</p>			<p>https://youtu.be/9IUUZ11PwBk Сыгыт: https://youtu.be/8of4iE9RaLg Эцеңгилээр: https://youtu.be/-0y7ZXhbvvw Борбаннадыр: https://youtu.be/CBzVI0juKzE</p>	
<p>Морфология Дузалал чугаа кезектери</p>	<p>Кижиниң мага-бодунуң кезектериниң аттарындан укталган дузалал чугаа кезектери</p> <p>Дузалал аттарның көжүргөн уткада ажыглаттынары</p>	<p>2</p>	<p>Эдеринчилерни өске чугаа кезектеринден ылгаар болгаш грамматиктиг хүлээгелерин каталтаар.</p> <p>Кижиниң мага-бодунуң кезектериниң аттарындан укталган дузалал чугаа кезектерин тывар.</p> <p>Дузалал аттарның көжүргөн уткада ажыглаттынганын тодарадыр.</p> <p>Эдеринчилер болгаш дузалал аттарны ылгаар, оларны чугаага шын ажыглаар.</p> <p>Эдеринчилер болгаш дузалал аттарның морфологтуг сайгарылгазын кылып</p> <p>Сөзүглелден эвилелдерни тывар, чагырыштырбас болгаш чагырыштырар</p>	<p>Кичээл-быжыглаашкын</p> <p>Өөредилге ному «Тыва дыл», 7 класс</p> <p>Тоолдар, үлегер домактар, тывызыктар сөзүглелдери</p> <p>Практиктиг кичээл</p>	<p>Өөредилге ному «Тыва</p>
<p>Дузалал чугаа кезектери</p>	<p>Домакка болгаш сөзүглелде домактар</p>	<p>2</p>		<p>Практиктиг кичээл</p>	<p>Өөредилге ному «Тыва</p>

	аразынга эвилелдерниң уjur- дузазы	эвилелдерни бөлүктөп ылгаар. Домак иштинге болгаш сөзүглелде домактар аразынга эвилелдерниң уjur-дузазын тодаралдыр. Оларны аас болгаш бижимел чугаага ажыглаар. Эвилелдерлиг домактарга бижик демдектерин шын херетглээр. Эвилелдерни шын бижиир. Эвилелдернин морфологтуг сайгарылгазын кылыр	(сөзүглел-биле ажыл)	дыл», 7 класс Тоолдар, үлегер домактар, тывызыктар сөзүглелдери
Дузалап чугаа кезектери	Артынчылар болгаш оларның бөлүктери Кылыг сөзүнүң үелерин тургузарына артынчыларның уjur-дузазы	Сөзүглелден артынчыларны тывар, оларны утка айы-биле (айтырыг, бадыткал, дадагалзалдын, күштелдирериниң болгаш ылгаарынын, даап болаарынын) бөлүктээр. Кылыг сөзүнүң үелерин тургузарына -п-тыр (барымдаалыг эрткен үе), -жык/-чык чоп (бадыткалдыг эрткен үе), -а-дыр (амгы үе) артынчыларның уjur-дузазы. Тывызыктар, үлегер домактардан артынчыларны тывар, оларның утказын тайылбырлаар. Дефистеп бижиир артынчыларны шын бижилтесин билер. Артынчыларны чугаага шын ажыглаар. Артынчыларның морфологтуг сайгарылгазын кылыр	Кичээл-быжыглаашкын Практиктиг кичээл	Өөрөдиге ному «Тыва дыл», 7 класс, Тоолдар, үлегер домактар, тывызыктар сөзүглелдери <i>Башкыларга ажыглап болур немелде материал:</i> Ооржак Б.Ч. Временная система тувинского языка. – М.:Языки славянской культуры, 2014. – 184 с.

<p>Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы</p>	<p>Чогаадыкчы бот ажыл (2 кезектен тургустунган: сөзүглел-биле ажыл, тестилик кезек)</p>	<p>1</p>	<p>Сөзүглелди номчуур, оон темазын болгаш кол бодалын тодаралдыр. Сөзүглелден дузалал чугаа кезектерин тывар, оларның бөлүктөрүн тодаралдыр. Дузал чугаа кезектеринге алган билиглерин хынаарынга тестиликке харыялаар</p>	<p>Билиглер хыналдазы. Бот ажыл</p>	<p>Сөзүглел, тест</p>
<p>Морфология</p>	<p>Чугаага аян киирер сөстөр</p>	<p>2</p>	<p>Чугаа стилинин бир демдээ сөзүглелде аян сөстөрүн ажыглааны болур деп тодаралдыр. Аян сөстөрүнүн уткалыг бөлүктөрүн (өөрзөн, магадан, муңгараан, корткан болгаш өске-даа) аңгылап билер, бодунуң чугаазынга ажыглап, сагыш-сеткилин шын илередир. Аян сөстөрүн хөй ажыглаан чогаалдар, сөзүглелдерден тывар, оларны аянныг номчуур. Рольдап номчуур. Аян сөстөрүнүн сөзүглелге ужуур-дузазын тодаралдыр, сайгарар</p>	<p>Кичээл-быжыглаашкын Практиктиг кичээл</p>	<p>Өөредилге ному «Тыва дыл», 7 класс, Сөзүглелдер: С. А. Сарыг-оол «Ангыр-оолдун тоожузу» («Эргин кырында» дээш о.ө эгелерни башкы боду шилип алыр)</p>
<p>Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы</p>	<p>Сөзүглел-биле ажыл</p>	<p>2</p>	<p>Сөзүглелдеринин янзыларын ылгаар: чурумал, тоожушкун, угаап боданышкын. Сөзүглел-биле ажылдаар. Сөзүглелди аянныг номчуур. Сөзүглелдин темазын болгаш кол бодалын тодаралдыр.</p>	<p>Практиктиг кичээл</p>	<p>Өөредилге ному «Тыва дыл», 7 класс, Сөзүглел</p>

Сөзүглөпө план тургузар, оон кезектерин харылзаалыг кылдыр тургузар. Утказын чугаалаар.					
Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы	Чугаадыг-чуримал	1	Мурнунда кичээлдерде сайгарып турган сөзүглелинге дамнып, чогаадыг бичиир	Чугаа сайзырадылганын кичээли	
Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы	Чыл дургузунда өөрөнгөн темаларынга олимпиада	2	Олимпиаданың онаалгаларын күүседир, чыл дургузунда өөрөнгөн темаларынга билиин хынаар	Хыналда кичээл	Олимпиаданың онаалгазын урулларның билииниң деннелиниң аайы-биле башкы болду тургузуп алыр
	Түңнел кичээл. Ажылдарының сайгарылгазы, частырылгалар-биле ажыл	1	Олимпиада ажылдарының сайгарылгазы, частырылгалар-биле ажылдаар, дүрүмнерни катаптаар. Чаа өөредилге чылынче утланышыкынын сорулгаларны тургузуп салыр	Кичээл-катаптаашкын	

Календарно-тематическое планирование (7 класс)

№ п/п	Тема занятия	Всего часов	Дата проведения	
			Планир.	Факт.
1	Тыаа дыл-тыва ундезин культуранын кол озээ	1	04.09	04.09
2	Кылыг созунге катаптаашкын	3	11.09 18.09 25.09	11.09 18.09 25.09
3	Кылыг созунун вид, залог хевирлеринин нарын айтырыглары	1	02.10	02.10
4	Чурук Шой –онзагай чурукчу	2	09.10 16.10	09.10 16.10
5	Чурук-биле ажыл: Чурук Шой «Чаа амыдырал»	1	23.10	23.10
6	Причастиилер болгашдеепричастиилер-кылыг созунун тускай хевирлери	3	06.11 13.11 20.11	06.11 13.11 20.11
7	Причастиилерлиг деепричастиилерлиг болуглелдерге бижик демдектери	1	27.11	27.11
8	Кылыг созунун наклонениелерин чугаанын стильдеринин аайы-биле ажыглалы	2	04.12 11.12	04.12 11.12
9	Созуглел биле -ажыл	2	18.12 25.12	18.12 25.12
10	Кылыг созу болгаш оон тускай хевирлери темага билиглер хыналдазы:сагындырыглар-тывынгырлар моорейи	1	15.01	15.01
11	Наречие болгаш оон тургустунар аргалары	2	22.01 29.01	22.01 29.01
12	Улустун аас чогаалы болгаш тыва чечен чогаалда оттунуг состеринин ажыглалы	2	05.02 12.02	05.02 12.02
13	Толевилел тургузары: Сыгыт хоомей тыва чоннун эртнези.	1	19.02	19.02
14	Кижинин мага –бодунун кезектеринин аттарындан укталган дузалал чугаа кезектери	2	26.02 05.03	26.02 05.03
15	Домакка болгаш созуглелде домактар аразынга эвилелдернин ужур-утказы	2	12.03 19.03	12.03 19.03
16	Артынчылар болгаш оларнын болуктери	2	26.03 02.04	26.03 02.04
17	Кылыг созунун уелерин тургузарынга артынчыларнын ужур-дузазы	2	09.04 16.04	09.04 16.04
18	Чогаадыкчы бот ажыл	1	23.04	23.04
19	Чугаага аян киирер состер	1	30.04	30.04
20	Созуглел биле ажыл	2	14.05 28.05	14.05 28.05
21				
22				
23				
24				
25				
	Итого:	34		

